

การพัฒนาสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพร ในจังหวัดสุราษฎร์ธานี

อุษณีย์ เอกสุวิรพงษ์^{1*} จุฬาลักษณ์ พชรทิพย์¹ ชลธิชา กิตติขานันท์¹

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรในจังหวัดสุราษฎร์ธานีให้เป็นไปตามกฎหมายกำหนด และเพื่อพัฒนาความรู้เกี่ยวกับกฎหมายสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรของผู้ประกอบการและพนักงานเจ้าหน้าที่ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ได้แก่ การวางแผน การปฏิบัติ การสังเกตการณ์ และการสะท้อนปฏิบัติ กลุ่มตัวอย่างคือตัวแทนผู้ประกอบการสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพร จำนวน 34 คน และพนักงานเจ้าหน้าที่จำนวน 18 คน รวมเป็น 52 คน และสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพร จำนวน 34 แห่ง เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพด้วยแบบบันทึกการตรวจสอบสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพร แบบสำรวจความรู้ และแบบสัมภาษณ์ถึงโครงสร้างตามลำดับ วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา Wilcoxon Signed Ranks Test และการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่าในขั้นตอนการวางแผน ผู้ประกอบการและพนักงานเจ้าหน้าที่ยังขาดความเข้าใจเกี่ยวกับข้อกำหนด และไม่มีเครื่องมือที่ใช้ในการตรวจประเมินสถานที่ที่ชัดเจน จึงได้จัดทำแบบบันทึกการตรวจสอบสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรฉบับใหม่ขึ้นร่วมกัน ขั้นตอนการปฏิบัติและสังเกตการณ์ พบว่าหลังเข้าร่วมประชุมกลุ่มตัวอย่างมีคะแนนความรู้เกี่ยวกับกฎหมายสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรสูงกว่าก่อนเข้าร่วมประชุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.001$) สามารถพัฒนาสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรให้ผ่านเกณฑ์การตรวจประเมินสถานที่เพิ่มขึ้น 9 แห่ง (ร้อยละ 26.5) และคะแนนรวมของการตรวจประเมินสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรครั้งที่ 2 เพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.001$) จากขั้นตอนการสะท้อนปฏิบัติพบว่าผู้ประกอบการและพนักงานเจ้าหน้าที่มีความคิดเห็นว่าการพัฒนาสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรให้ผ่านทั้งรูปแบบและแหล่งที่มา ประกอบกับพระราชบัญญัติผลิตภัณฑ์สมุนไพรเป็นกฎหมายใหม่ที่มีกฎหมายฉบับรองออกมาอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น การวิจัยเชิงปฏิบัติการจึงเป็นรูปแบบที่สามารถพัฒนาสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรและเพิ่มความรู้ของผู้ประกอบการและพนักงานเจ้าหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมในการดำเนินงานตามกฎหมายอย่างถูกต้องและยั่งยืนในอนาคต

คำสำคัญ: สถานที่ขาย, ผลิตภัณฑ์สมุนไพร, พนักงานเจ้าหน้าที่, ผู้ประกอบการ

¹ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดสุราษฎร์ธานี

*ผู้ประพันธ์บรรณกิจ e-mail: utsanicp@gmail.com

The development of herbal stores in Surat Thani Province

Utsani Eksuweeraphong^{1*} Chulaluck Pacharathip¹ Chonticha Kittichanan¹

Abstract

This research aimed to develop the herbal stores in Surat Thani Province to comply with legal requirements and to enhance the knowledge of entrepreneurs and regulatory officers regarding the relevant laws governing herbal stores. This study was an action research comprising 4 phases: planning, action, observation, and reflection. The participants included 34 representatives of herbal stores and 18 regulatory officers, totaling 52 participants, and 34 herbal stores. Both quantitative and qualitative data were collected using a herbal store inspection form, a knowledge survey, and semi-structured interview. Data were analyzed using descriptive statistics, the Wilcoxon signed-ranks Test, and content analysis.

The results showed that during the planning stage, both entrepreneurs and officers lacked clear understanding of legal requirements, and there was no standardized tools for assessing the establishments. Consequently, a new inspection form for herbal store was collaboratively developed. In the action and observation stages, it was found that after participating in the workshop, the participants' knowledge scores regarding the laws governing herbal stores were significantly higher than before the workshop participation ($p < 0.001$). Additionally, 9 more herbal stores (26.5%) were able to meet the inspection criteria, and the overall scores from the second inspection increased significantly ($p < 0.001$). In the reflection stage, both entrepreneurs and officers expressed that herbal products were diverse in both form and origin and that the Herbal Product Act is a relatively new law with subordinate regulations being continuously implemented. Therefore, action research is an effective approach for developing herbal stores and enhancing the knowledge of entrepreneurs and officers, leading to positive behavioral changes and sustainable lawful compliance in the future.

Keywords: Herbal stores, Herb products, Entrepreneurs, Regulatory officers

¹ Surat Thani Provincial Public Health Office

*Corresponding author e-mail: utsanicp@gmail.com

บทนำ

ปัจจุบันประชาชนมีแนวโน้มใช้สมุนไพรเป็นทางเลือกในการดูแลสุขภาพเพิ่มมากขึ้น โดยมองว่าสมุนไพรเป็นผลิตภัณฑ์ที่ปลอดภัยและมาจากธรรมชาติ สอดคล้องกับนโยบายของภาครัฐที่มุ่งผลักดันประเทศไทยให้เป็นผู้นำในภูมิภาคด้านสมุนไพรเพื่อสุขภาพ โดยคาดว่าในปี พ.ศ. 2570 มูลค่าตลาดผลิตภัณฑ์สมุนไพรของประเทศไทยจะเพิ่มขึ้นเป็น 140,000 ล้านบาท จากผลการดำเนินงานในปี พ.ศ. 2566 ซึ่งมูลค่าตลาดผลิตภัณฑ์สมุนไพรของประเทศไทยอยู่ที่ 56,944.4 ล้านบาท¹⁻²

ผลิตภัณฑ์สมุนไพรในประเทศไทยอยู่ในการควบคุมกำกับดูแลของสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา (อย.) ภายใต้พระราชบัญญัติผลิตภัณฑ์สมุนไพร พ.ศ. 2562 ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อให้การควบคุมกำกับ ส่งเสริม และพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรเป็นไปอย่างมีระบบและครบวงจร ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์สมุนไพรไทยมีความปลอดภัย มีคุณภาพมาตรฐานเป็นที่ยอมรับในระดับสากล และเพิ่มโอกาสในการส่งออกผลิตภัณฑ์สมุนไพรไทยสู่ตลาดต่างประเทศ ซึ่งพระราชบัญญัติผลิตภัณฑ์สมุนไพร พ.ศ. 2562 มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 29 มิถุนายน 2562 โดยกำหนดให้ยาแผนโบราณสำหรับมนุษย์ถูกควบคุมกำกับภายใต้พระราชบัญญัติผลิตภัณฑ์สมุนไพร ส่งผลให้สถานที่ขายยาแผนโบราณเดิมที่เคยอยู่ภายใต้การควบคุมกำกับของพระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510 เปลี่ยนเป็นสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรตามพระราชบัญญัติผลิตภัณฑ์สมุนไพร³

ในปี พ.ศ. 2567 มีสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรทั่วประเทศ จำนวนทั้งสิ้น 1,905 แห่ง ส่วนใหญ่อยู่ในกรุงเทพมหานคร จำนวน 491 แห่ง รองลงมาคือจังหวัดชลบุรี จำนวน 68 แห่ง และจังหวัดสมุทรปราการ 62 แห่ง สำหรับจังหวัดสุราษฎร์ธานี มีสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพร จำนวน 34 แห่ง โดยส่วนใหญ่เป็นสถานที่ขายยาแผนโบราณเดิมจำนวน 29 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 85.29⁴ และในปัจจุบัน กองผลิตภัณฑ์สมุนไพร อย. ได้ออกกฎหมายลำดับรองในการควบคุมกำกับเพื่อให้เกิดความปลอดภัยต่อผู้บริโภคอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมีส่วนที่เกี่ยวข้องกับสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพร อาทิเช่น ประกาศกระทรวงสาธารณสุข เรื่อง หลักเกณฑ์วิธีการ และเงื่อนไขเกี่ยวกับการนำเข้าและการขายผลิตภัณฑ์สมุนไพร พ.ศ. 2566 ซึ่งกำหนดลักษณะของสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพร โดยผู้รับอนุญาตขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรของสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่ได้รับอนุญาตก่อนวันที่ประกาศนี้มีผลบังคับใช้ในวันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2567 ต้องปรับให้เป็นไปตามประกาศนี้ภายใน 2 ปีหรือภายในวันที่ 21 พฤษภาคม 2569⁵ ประกาศคณะกรรมการผลิตภัณฑ์สมุนไพร เรื่อง กำหนดหลักเกณฑ์วิธีการ และเงื่อนไขการแสวงหาและใบอนุญาตของผู้รับอนุญาตและผู้มีหน้าที่ปฏิบัติการ ตามพระราชบัญญัติผลิตภัณฑ์สมุนไพร พ.ศ. 2562 โดยกำหนดขนาด ข้อความ และตำแหน่งของป้ายซึ่งประกาศนี้มีผลบังคับใช้แล้ว⁶ เป็นต้น

จากผลการตรวจประเมินสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรครั้งแรกในปี พ.ศ. 2567 โดยสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่าไม่มีสถานประกอบการใดผ่านเกณฑ์มาตรฐานที่กฎหมายกำหนด โดยสาเหตุสำคัญมาจากการที่ผู้ประกอบการและผู้มีหน้าที่ปฏิบัติการ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ประกอบการ

สถานที่ขายยาแผนโบราณเดิมยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับข้อกำหนดและหลักเกณฑ์ใหม่ อาทิ ลักษณะสถานที่ที่ถูกต้อง การแสดงป้ายอนุญาต และการจัดเก็บผลิตภัณฑ์ให้เป็นไปตามมาตรฐาน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงช่องว่างของการสื่อสารและการบังคับใช้กฎหมายในระดับพื้นที่อย่างชัดเจน ซึ่งปัญหาการไม่ทราบข้อกำหนดดังกล่าว ส่งผลให้สถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรส่วนใหญ่ไม่สามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับกฎหมายใหม่ได้ทันเวลา ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อความปลอดภัยของผู้บริโภค และเสี่ยงต่อการไม่สามารถปฏิบัติตามกฎหมายที่มีผลบังคับใช้ภายในวันที่ 21 พฤษภาคม พ.ศ. 2569 จึงเป็นประเด็นเร่งด่วนที่ต้องดำเนินการแก้ไขให้ทันต่อกรอบเวลาที่กฎหมายกำหนด

ทั้งนี้ จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่ายังไม่มีการศึกษาเชิงปฏิบัติการ (Action research) ที่มุ่งเน้นการพัฒนารูปแบบการดำเนินงานเพื่อยกระดับมาตรฐานสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรให้สอดคล้องกับข้อกำหนดฉบับใหม่ในระดับจังหวัดมาก่อน งานวิจัยนี้จึงมุ่งเติมเต็มช่องว่างดังกล่าว โดยพัฒนาและประเมินรูปแบบการดำเนินงานที่เหมาะสมกับบริบทของจังหวัดสุราษฎร์ธานี เพื่อใช้เป็นต้นแบบในการพัฒนาสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สุขภาพในพื้นที่อื่น ๆ ต่อไปในอนาคต

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อพัฒนาสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรในจังหวัดสุราษฎร์ธานี ให้เป็นไปตามข้อกำหนด
2. เพื่อพัฒนาความรู้เกี่ยวกับกฎหมายสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรของผู้ประกอบการ และพนักงานเจ้าหน้าที่

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action research) ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ได้แก่ การวางแผน การปฏิบัติ การสังเกตการณ์ และการสะท้อนปฏิบัติ ดังนี้

1. การวางแผน (Planning) ทำการสนทนากลุ่ม (Focus group) เพื่อศึกษาบริบทและวิเคราะห์สถานการณ์ รวมทั้งร่วมกันกำหนดแนวทางการพัฒนาและออกแบบบันทึกการตรวจสอบสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพร ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มมีจำนวนทั้งสิ้น 18 คน ประกอบด้วยตัวแทนผู้ประกอบการ 5 คน พนักงานเจ้าหน้าที่จากสำนักงานสาธารณสุขอำเภอ 5 คน โรงพยาบาล 5 คน และสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด 3 คน ใช้วิธีการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive sampling) โดยคัดเลือกผู้ที่มีบทบาทเกี่ยวข้องโดยตรงกับการกำกับดูแลหรือดำเนินการในสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพร เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ลึกซึ้งและสะท้อนสภาพจริงของพื้นที่ การสนทนากลุ่มใช้เวลา 2 ชั่วโมง จากนั้นวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา

2. การปฏิบัติ (Action) โดยแบ่งเป็น 1) ประเมินมาตรฐานสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพร และความรู้เกี่ยวกับกฎหมายผลิตภัณฑ์สมุนไพร ด้วยการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ ครั้งที่ 1 ในสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพร โดยใช้แบบบันทึกการตรวจสอบสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพร และแบบสำรวจความรู้เกี่ยวกับกฎหมายสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพร 2) จัดประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับกฎหมายผลิตภัณฑ์สมุนไพรแก่กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 1 ครั้ง ครั้งละ 4 ชั่วโมง เนื้อหาการประชุม ประกอบด้วยหน้าที่ของ

ผู้ประกอบการและผู้มีหน้าที่ปฏิบัติการ มาตรฐานสถานที่ การจัดทำป้าย บัญชี รายงาน การตรวจสอบฉลาก การคัดเลือกผลิตภัณฑ์สมุนไพรเพื่อขาย การส่งมอบผลิตภัณฑ์สมุนไพรตามหลักวิชาการ และแนวทางการโฆษณาที่ถูกต้องตามกฎหมาย เป็นต้น ในระหว่างการประชุมมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและร่วมกันปรับปรุงแบบบันทึกการตรวจสอบที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทการปฏิบัติงานจริง

3. การสังเกตการณ์ (Observation) หลังจากการให้ความรู้และปรับปรุงแบบบันทึกแล้ว ดำเนินการเก็บข้อมูล ครั้งที่ 2 เพื่อสังเกตการเปลี่ยนแปลงของมาตรฐานสถานที่จำหน่ายผลิตภัณฑ์สมุนไพร และความรู้เกี่ยวกับกฎหมายผลิตภัณฑ์สมุนไพร โดยใช้แบบบันทึกและแบบสำรวจความรู้ชุดเดียวกับครั้งที่ 1 ร่วมกับการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) เพื่อสะท้อนความคิดเห็นและประสบการณ์ที่ได้รับจากการดำเนินการ

4. การสะท้อนปฏิบัติ (Reflection) ถอดบทเรียน วิเคราะห์ปัญหาอุปสรรคในการพัฒนาสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพร และปรับปรุงแบบบันทึกการตรวจสอบที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรร่วมกันระหว่างผู้ประกอบการและพนักงานเจ้าหน้าที่ เพื่อวางแผนการตรวจในรอบต่อไป

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่าง คือ ตัวแทนของผู้ประกอบการสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรทุกแห่ง จำนวน 34 คน พนักงานเจ้าหน้าที่ตามพระราชบัญญัติผลิตภัณฑ์สมุนไพร เฉพาะในอำเภอที่มีสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพร จำนวน 18 คน และสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรจำนวน 34 แห่ง ในระหว่าง วันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2567 ถึงวันที่ 5 กันยายน พ.ศ. 2568

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. เครื่องมือในการรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ ได้แก่

1.1 แบบบันทึกการตรวจสอบที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพร ซึ่งผู้วิจัยพัฒนาขึ้นจากกฎหมายผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่เกี่ยวข้อง จำนวน 34 ข้อ แบ่งเป็น หมวดที่ 1 สถานที่ ประเมินความมั่นคง แข็งแรง ความสะอาด ความเหมาะสมเพียงพอของพื้นที่ จำนวน 6 ข้อ หมวดที่ 2 ป้ายและอุปกรณ์ ประเมินความถูกต้อง ครบถ้วนของป้ายต่าง ๆ ใบอนุญาต และอุปกรณ์ที่ใช้ในการขาย จำนวน 7 ข้อ หมวดที่ 3 บุคลากร ประเมินคุณสมบัติความรู้ และความรับผิดชอบของผู้มีหน้าที่ปฏิบัติการและพนักงาน จำนวน 4 ข้อ หมวดที่ 4 การควบคุมคุณภาพผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปและวัตถุดิบ ประเมินระบบการจัดซื้อ การจัดเก็บ การควบคุมคุณภาพ การรายงาน และการจัดการผลิตภัณฑ์ที่หมดอายุ จำนวน 6 ข้อ หมวดที่ 5 การให้บริการ ประเมินการให้บริการ การคัดกรองผู้รับบริการ การจัดการสื่อโฆษณาและการเฝ้าระวังอาการ ไม่พึงประสงค์ จำนวน 11 ข้อ ข้อคำถามเป็นลักษณะปลายปิดให้เลือกตอบคำตอบเพียง 1 คำตอบ มีเกณฑ์การให้คะแนนคือ ตอบเหมาะสม/ถูกต้อง ได้ 1 คะแนน และตอบควรปรับปรุง/ไม่ถูกต้อง ได้ 0 คะแนน และเนื่องจากกฎหมายผลิตภัณฑ์สมุนไพร ยังไม่มีการกำหนดเกณฑ์การประเมินที่ชัดเจน ผู้วิจัยจึงประยุกต์ใช้เกณฑ์การตรวจประเมินสถานที่ขายยาแผนปัจจุบันเป็นแนวทางในการพัฒนาเกณฑ์การตรวจประเมินสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพร โดยพิจารณา

จากข้อเท็จจริงที่ว่าสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรเคยอยู่ภายใต้การกำกับของพระราชบัญญัติยาเช่นเดียวกับสถานที่ขายยาแผนปัจจุบันมาก่อน ซึ่งกำหนดเกณฑ์คือให้คะแนนรวมเฉลี่ยในแต่ละหมวดต้องไม่น้อยกว่าร้อยละ 70⁷ โดยคิดเป็นคะแนนขั้นต่ำที่ต้องผ่านดังนี้ หมวดที่ 1 สถานที่ ไม่ต่ำกว่า 5 คะแนน หมวดที่ 2 ป้ายและอุปกรณ์ ไม่ต่ำกว่า 5 คะแนน หมวดที่ 3 บุคลากร ไม่ต่ำกว่า 3 คะแนน หมวดที่ 4 การควบคุมคุณภาพผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปและวัตถุดิบ ไม่ต่ำกว่า 5 คะแนน และหมวดที่ 5 การให้บริการ ไม่ต่ำกว่า 8 คะแนน แบบบันทึกการตรวจสอบสถานที่ที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ผ่านการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content validity) ด้วยการสอบถามความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งเป็นเภสัชกรผู้เชี่ยวชาญจำนวน 2 ท่านและอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญด้านงานวิจัยจำนวน 1 ท่าน ได้ค่า IOC อยู่ในช่วง 0.67-1.00

1.2 แบบสำรวจความรู้เกี่ยวกับกฎหมายสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพร ประกอบด้วย 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป ได้แก่ อายุสถานที่ปฏิบัติงาน ตำแหน่ง ระยะเวลาที่เปิดกิจการ รูปแบบผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่ขาย การได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับกฎหมายสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพร และช่องทางการได้รับข้อมูล ส่วนที่ 2 ความรู้เกี่ยวกับกฎหมายสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพร จำนวน 15 ข้อ ลักษณะเป็นคำถามปลายปิดให้เลือกตอบเพียง 1 คำตอบ จำนวน 15 ข้อ เป็นแบบถูกผิด มีเกณฑ์การให้คะแนนคือตอบถูกได้ 1 คะแนน และตอบผิดหรือไม่แน่ใจ ได้ 0 คะแนน จากนั้นแปลผลโดยใช้การแบ่งระดับคะแนนตามเกณฑ์ของ Bloom⁸ แบ่งเป็น 3 ระดับ ดังนี้

ความรู้ระดับต่ำ	หมายถึง คะแนนต่ำกว่าร้อยละ 60	(0-8 คะแนน)
ความรู้ระดับปานกลาง	หมายถึง คะแนนร้อยละ 60-79	(9-11 คะแนน)
ความรู้ระดับสูง	หมายถึง คะแนนร้อยละ 80 ขึ้นไป	(12-15 คะแนน)

แบบสำรวจความรู้ที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ผ่านการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content validity) ด้วยการสอบถามความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งเป็นเภสัชกรผู้เชี่ยวชาญจำนวน 2 ท่านและอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญด้านงานวิจัยจำนวน 1 ท่าน ได้ค่า IOC อยู่ในช่วง 0.67-1.00 และตรวจสอบความเที่ยง (Reliability) ด้วยการหาค่าสัมประสิทธิ์อัลฟาของครอนบาค (Cronbach's alpha coefficient) ในกลุ่มผู้ประกอบการของสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรจังหวัดนครศรีธรรมราชจำนวน 10 คน และพนักงานเจ้าหน้าที่ในจังหวัดสุราษฎร์ธานีในอำเภอที่ไม่มีสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรจำนวน 10 คน ได้เท่ากับ 0.76

2. เครื่องมือในการรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ ได้แก่

2.1 การสนทนากลุ่ม (Focus group) ใช้แบบสัมภาษณ์ชนิดกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured interview) โดยใช้แนวคำถามที่กำหนดไว้ล่วงหน้า ประกอบด้วย ข้อมูลทั่วไปของผู้ร่วมการสนทนา สถานการณ์และความคาดหวังสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรให้เป็นไปตามที่กฎหมายกำหนด บทบาทของผู้ประกอบการ ผู้มีหน้าที่ปฏิบัติการ พนักงานเจ้าหน้าที่ที่ออกตรวจสอบสถานที่ และพนักงานเจ้าหน้าที่ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดสุราษฎร์ธานี

2.2 การสัมภาษณ์เจาะลึก (Indepth interview) ใช้แบบสัมภาษณ์ชนิดกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured interview) ใช้ข้อคำถามที่กำหนดไว้ล่วงหน้าเกี่ยวกับการพัฒนาสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรให้เป็นไปตามที่กฎหมายกำหนด ประกอบด้วย ชื่อสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพร การรับทราบข้อมูลเกี่ยวกับพระราชบัญญัติผลิตภัณฑ์สมุนไพร พ.ศ. 2562 ความยาก-ง่ายต่อการปฏิบัติตามกฎหมาย ปัญหาและอุปสรรคต่อการพัฒนาสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพร สิ่งที่ต้องการจากหน่วยงานรัฐ หรือเอกชนในการสนับสนุนการพัฒนาสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรให้เป็นไปตามที่กฎหมายกำหนด

การพิทักษ์สิทธิกลุ่มตัวอย่าง

การวิจัยนี้ได้รับรองจริยธรรมการวิจัยจาก คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดสุราษฎร์ธานี เลขที่ STPHO2024-125

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. วิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ จากแบบบันทึกการตรวจสอบพื้นที่ และแบบสำรวจความรู้ วิเคราะห์ด้วยสถิติเชิงพรรณนาเพื่อบรรยายผลการตรวจสอบพื้นที่และผลของความรู้ ด้วยการคำนวณค่ามัธยฐาน พิสัย ความถี่ ร้อยละและสถิติ Wilcoxon signed-ranks test ที่ระดับนัยสำคัญ 0.05 เปรียบเทียบผลการตรวจสอบพื้นที่และผลของความรู้ครั้งที่ 1 และ ครั้งที่ 2

2. วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยวิเคราะห์เนื้อหา จัดกลุ่มข้อมูล เพื่อสรุปถึงข้อเสนอแนะในการพัฒนาสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพร

ผลการวิจัย

1. การวางแผน (Planning)

จากการสนทนากลุ่มเพื่อศึกษาบริบทและวิเคราะห์สถานการณ์เกี่ยวกับสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรในจังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่า ผู้ประกอบการและพนักงานเจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่ยังขาดความเข้าใจเกี่ยวกับข้อกำหนดที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะเกณฑ์มาตรฐานสถานที่ที่กฎหมายกำหนด รวมถึงไม่มีเครื่องมือที่ใช้ในการตรวจประเมินสถานที่ที่ชัดเจนและสอดคล้องกับกฎหมาย ทั้งนี้จากการระดมความคิดเห็นร่วมกันระหว่างผู้ประกอบการ พนักงานเจ้าหน้าที่จากสำนักงานสาธารณสุขอำเภอ โรงพยาบาล และสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด จึงได้จัดทำแบบบันทึกการตรวจสอบที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรฉบับใหม่ขึ้น โดยกำหนดเกณฑ์การประเมิน 5 หมวด ได้แก่ 1) สถานที่ 2) ป้ายและอุปกรณ์ 3) บุคลากร 4) การควบคุมคุณภาพผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปและวัตถุดิบ และ 5) การให้บริการ รวม 34 ข้อ เพื่อให้ผู้ตรวจและผู้ประกอบการใช้เป็นแนวทางเดียวกัน เป็นการยกระดับมาตรฐานสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติผลิตภัณฑ์สมุนไพร พ.ศ. 2562 และกฎหมายลำดับรองที่เกี่ยวข้อง

2. การปฏิบัติ (Action)

หลังจากการวิเคราะห์สถานการณ์ และได้แบบบันทึกการตรวจสอบที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพร จึงดำเนินการเก็บข้อมูลครั้งที่ 1 เพื่อประเมินสภาพมาตรฐานสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพร และความรู้

เกี่ยวกับกฎหมายผลิตภัณฑ์สมุนไพรของกลุ่มตัวอย่าง จากนั้นจัดประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับกฎหมายสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรแก่ผู้ประกอบการและพนักงานเจ้าหน้าที่ ซึ่งระหว่างการประชุมมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและฝึกปฏิบัติการใช้แบบบันทึกการตรวจสอบสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรฉบับที่พัฒนาไว้ร่วมกัน ส่งผลให้ผู้เข้าร่วมประชุมมีความเข้าใจข้อกำหนดของกฎหมายและเกณฑ์การตรวจประเมินมากขึ้น และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการตรวจสอบสถานที่จริงได้อย่างถูกต้อง

3. การสังเกตการณ์ (Observation)

หลังการประชุมเชิงปฏิบัติการ ดำเนินการเก็บข้อมูลครั้งที่ 2 เพื่อประเมินผลการพัฒนามาตรฐานสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพร และความรู้เกี่ยวกับกฎหมาย โดยใช้แบบบันทึกการตรวจสอบที่และแบบสำรวจความรู้ชุดเดียวกับครั้งที่ 1 ซึ่งมีผลการศึกษาดังนี้

3.1 ข้อมูลทั่วไป

กลุ่มตัวอย่างที่เข้าร่วมการพัฒนาสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรมีจำนวน 52 คน มีอายุ 60 ปีขึ้นไป (ร้อยละ 40.40) โดยส่วนใหญ่เป็นตัวแทนจากสถานที่ขาย (ร้อยละ 65.40) ซึ่งเป็นทั้งผู้ประกอบการและผู้มีหน้าที่ปฏิบัติการ (ร้อยละ 40.40) มีระยะเวลาที่เปิดกิจการ 10 ปีขึ้นไป (ร้อยละ 82.40) รูปแบบของผลิตภัณฑ์สมุนไพรส่วนใหญ่ที่ขาย เป็นผลิตภัณฑ์สมุนไพรสำเร็จรูป (ร้อยละ 38.20) และผู้ประกอบการส่วนใหญ่ไม่เคยได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับกฎหมาย (ร้อยละ 65.40) โดยช่องทางการได้รับข้อมูล คือ ได้รับข้อมูลจากเพื่อนมากที่สุด (ร้อยละ 52.10) ดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง (n=52)

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน (คน)	ร้อยละ
อายุ (ปี)		
60 ปีขึ้นไป	21	40.40
น้อยกว่า 40	12	23.10
50 – 59	11	21.10
40 – 49	8	15.40
Median = 55.50, IQR = 24.00		
สถานที่ทำงาน		
สถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพร	34	65.40
สำนักงานสาธารณสุขอำเภอ	10	19.20
โรงพยาบาล	6	11.50
สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด	2	3.80

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ตำแหน่ง		
เป็นทั้งผู้ประกอบการและผู้มีหน้าที่ปฏิบัติการ	21	40.40
พนักงานเจ้าหน้าที่	18	34.60
ผู้มีหน้าที่ปฏิบัติการ	6	11.50
พนักงานในสถานที่ขาย	4	7.70
ผู้ประกอบการ	3	5.80
ระยะเวลาที่เปิดกิจการ (ปี) (เฉพาะสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรจำนวน 34 แห่ง)		
น้อยกว่า 10 ปี	6	17.60
10 – 19	11	32.40
20 – 29	10	29.40
มากกว่า 30 ปีขึ้นไป	7	20.60
Median = 19.50, IQR = 13.00		
รูปแบบของผลิตภัณฑ์สมุนไพร (เฉพาะสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรจำนวน 34 แห่ง)		
ผลิตภัณฑ์สมุนไพรสำเร็จรูป	13	38.20
ผลิตภัณฑ์สมุนไพรสำเร็จรูป และแปรรูป	11	32.40
ผลิตภัณฑ์สมุนไพรแปรรูป	10	29.40
การได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับกฎหมาย		
ไม่เคย	34	65.40
เคย	18	34.60
ช่องทางการได้รับข้อมูล (n=23) (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)		
เพื่อน	12	52.10
สื่อต่างๆ	5	21.70
เจ้าหน้าที่	3	13.10
การเข้าร่วมประชุม	3	13.10

3.2 ผลการตรวจประเมินสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพร

สถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรในจังหวัดสุราษฎร์ธานี มีจำนวนทั้งสิ้น 34 แห่ง ซึ่งสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรทุกแห่งเข้าร่วมการวิจัยนี้ เมื่อเปรียบเทียบคะแนนรวม ซึ่งคิดเป็นร้อยละของคะแนนรวมในแต่ละหมวด พบว่าคะแนนรวมทุกหมวดของการตรวจประเมินสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรในครั้งที่ 2 เพิ่มขึ้นจากการตรวจประเมินสถานที่ครั้งที่ 1 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.001$) และเมื่อพิจารณาหมวดพบว่ามีคะแนนรวมของการตรวจประเมินสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรในครั้งที่ 2 เพิ่มขึ้นจากการ

ตรวจประเมินสถานที่ครั้งที่ 1 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.001$) ถึง 4 หมวดจาก 5 หมวด ได้แก่ หมวดที่ 2 ป้ายและอุปกรณ์ หมวดที่ 3 บุคลากร หมวดที่ 4 การควบคุมคุณภาพผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปและวัตถุดิบ และหมวดที่ 5 การให้บริการ รายละเอียด ดังแสดงในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ผลการตรวจประเมินสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพร (n=34)

หมวด	ครั้งที่ 1	ครั้งที่ 2	z	p
	ค่ามัธยฐาน $\pm$ IQR	ค่ามัธยฐาน $\pm$ IQR		
1. สถานที่	66.67 $\pm$ 33.33	66.67 $\pm$ 33.33	-1.796	0.072
2. ป้ายและอุปกรณ์	42.86 $\pm$ 28.57	100.00 $\pm$ 14.29	-5.349	< 0.001
3. บุคลากร	0.00 $\pm$ 25.00	50.00 $\pm$ 31.25	-5.098	< 0.001
4. การควบคุมคุณภาพผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปและวัตถุดิบ	33.33 $\pm$ 20.83	83.33 $\pm$ 33.33	-5.422	< 0.001
5. การให้บริการ	60.00 $\pm$ 10.00	90.00 $\pm$ 8.64	-5.240	< 0.001
รวมทุกหมวด	42.42 $\pm$ 13.64	81.53 $\pm$ 14.17	-47.269	< 0.001

และเมื่อเปรียบเทียบจำนวนสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่ผ่านเกณฑ์การตรวจประเมิน พบว่าในการตรวจสถานที่ครั้งที่ 1 หมวดที่มีสถานที่ขายผ่านเกณฑ์การตรวจประเมินจำนวนมากที่สุดคือ หมวดที่ 1 สถานที่ที่มีสถานที่ผ่านเกณฑ์การตรวจประเมินในหมวดนี้ 11 แห่ง (ร้อยละ 32.40) ในขณะที่หมวดที่ 4 การควบคุมคุณภาพผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปและวัตถุดิบ ไม่มีสถานที่ขายผ่านเกณฑ์การตรวจประเมินในหมวดนี้ (ร้อยละ 0.00) สำหรับการตรวจสถานที่ครั้งที่ 2 พบว่าหมวดที่ 5 การให้บริการ และหมวดที่ 2 ป้ายและอุปกรณ์ มีสถานที่ขายผ่านเกณฑ์การตรวจประเมินเป็นส่วนใหญ่ (ร้อยละ 97.10 และ 88.20 ตามลำดับ) แต่เนื่องจากสถานที่ ที่ผ่านเกณฑ์การตรวจประเมินต้องมีคะแนนเฉลี่ยแต่ละหมวดไม่น้อยกว่าร้อยละ 70 ซึ่งการตรวจสถานที่ครั้งที่ 1 ไม่มีสถานที่ขายใดผ่านเกณฑ์ แต่เมื่อตรวจสถานที่ครั้งที่ 2 มีสถานที่ขายผ่านเกณฑ์เพิ่มขึ้นจำนวน 9 แห่ง (ร้อยละ 26.50) ดังแสดงในตารางที่ 3

ตารางที่ 3 สถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่ผ่านเกณฑ์การตรวจประเมินสถานที่* ในแต่ละหมวด (n=34)

หมวด	ครั้งที่ 1		ครั้งที่ 2	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
1. สถานที่	11	32.40	13	38.20
2. ป้ายและอุปกรณ์	1	2.90	30	88.20
3. บุคลากร	3	8.80	9	26.50
4. การควบคุมคุณภาพผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปและวัตถุดิบ	0	0.00	23	67.60
5. การให้บริการ	1	2.90	33	97.10
รวมผ่านเกณฑ์ทุกหมวด	0	0.00	9	26.50

*คะแนนเฉลี่ยแต่ละหมวดต้องไม่น้อยกว่าร้อยละ 70

3.3 ความรู้เกี่ยวกับกฎหมายสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพร

คะแนนความรู้เกี่ยวกับกฎหมายสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรของกลุ่มตัวอย่างก่อนเข้าร่วมประชุมมีค่ามัธยฐานเท่ากับ 11.00 (IQR = 3.00) จัดอยู่ในกลุ่มความรู้ระดับปานกลาง และหลังเข้าร่วมประชุมเท่ากับ 14.00 (IQR = 1.00) จัดอยู่ในกลุ่มความรู้ระดับสูง เมื่อทดสอบความแตกต่างทางสถิติพบว่า คะแนนความรู้หลังการเข้าร่วมประชุมเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.001$) ดังแสดงในตารางที่ 4

ตารางที่ 4 การเปรียบเทียบคะแนนความรู้ก่อนและหลังการเข้าร่วมประชุม (n=52)

ความรู้	ค่ามัธยฐาน	IQR	z	p
ก่อน	11.00	3.00	-5.67	<0.001
หลัง	14.00	1.00		

4. การสะท้อนปฏิบัติ (Reflection)

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการถอดบทเรียนของผู้ประกอบการและพนักงานเจ้าหน้าที่ พบว่า กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการในครั้งนี้ก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันอย่างเป็นระบบในด้านความเข้าใจ ข้อกฎหมาย การปฏิบัติตามมาตรฐานสถานที่ และการพัฒนาแนวทางการทำงานร่วมกันระหว่างผู้ประกอบการ กับหน่วยงานภาครัฐ ซึ่งจากเดิมผู้ประกอบการรับรู้ข้อมูลกฎหมายผลิตภัณฑ์สมุนไพรจากเพื่อนหรือเครือข่ายวิชาชีพ ในขณะที่พนักงานเจ้าหน้าที่ได้รับข้อมูลจากเว็บไซต์ของสำนักงานคณะกรรมการอาหาร และยา โดยขาดการชี้แจงอย่างเป็นระบบ ทำให้การตีความข้อกฎหมายไม่ตรงกัน ซึ่งการดำเนินการวิจัย ในครั้งนี้ช่วยให้ผู้เกี่ยวข้องได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทำให้เกิดความเข้าใจตรงกันและเห็นความสำคัญในการ พัฒนาสถานที่ระหว่างผู้ประกอบการกับหน่วยงานกำกับดูแล ในด้านการปฏิบัติตามเกณฑ์มาตรฐานสถานที่ การพัฒนาแบบบันทึกการตรวจสอบสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรร่วมกันระหว่างผู้ประกอบการและพนักงาน เจ้าหน้าที่ เป็นจุดสำคัญที่ทำให้กระบวนการตรวจสอบประเมินมีมาตรฐานเดียวกันและตรวจสอบย้อนกลับได้ ซึ่งนอกจากจะช่วยลดความคลาดเคลื่อนในการประเมินแล้ว ผู้ประกอบการยังมีความภาคภูมิใจในการมีส่วนร่วม พัฒนาสถานที่ให้ได้มาตรฐานด้วย อย่างไรก็ตาม ยังพบปัญหาด้านการควบคุมคุณภาพผลิตภัณฑ์ สมุนไพร โดยเฉพาะในส่วนของวัตถุดิบสมุนไพรที่มีความหลากหลายทั้งชนิดและแหล่งที่มา ทำให้การ กำหนดแนวทางการตรวจสอบคุณภาพและการจัดเก็บที่เหมาะสมยังทำได้ยาก ซึ่งต้องอาศัยการสนับสนุน จากสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา กำหนดข้อกฎหมายให้เกิดความชัดเจนมากขึ้น

นอกจากนี้ การพัฒนาศักยภาพบุคลากรยังเป็นประเด็นที่ต้องให้ความสำคัญ เนื่องจากผู้มีส่วนที่ ปฏิบัติการส่วนใหญ่มีอายุมาก และไม่สะดวกในการเข้ารับการอบรมหลักสูตรเพิ่มเติมที่กฎหมายกำหนด ทางระบบออนไลน์ จึงเสนอให้สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดจัดอบรมภายในพื้นที่เพื่ออำนวยความสะดวก และเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงการเรียนรู้ ในส่วนของข้อเสนอที่ต้องการจากภาครัฐ ผู้ประกอบการต้องการให้ ภาครัฐจัดทำสื่อให้ความรู้ที่เข้าใจง่าย และจัดทำแบบฟอร์มที่ใช้สนับสนุนในสถานที่ขาย เช่น บัญชีและ

รายงานการซื้อ-ขาย แบบบันทึกอุณหภูมิ-ความชื้น และแบบรายงานอาการไม่พึงประสงค์จากการใช้ผลิตภัณฑ์สมุนไพร เพื่อให้การดำเนินงานในระดับพื้นที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน

อภิปรายผลการวิจัย

สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดสุราษฎร์ธานี ได้พัฒนาสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรด้วยรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการ โดยมีสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรเข้าร่วมการพัฒนาทั้งหมด 34 แห่ง รวมถึงพนักงานเจ้าหน้าที่ในอำเภอที่มีสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพร โดยผลการประเมินสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพร พบว่าคะแนนเฉลี่ยรวมทุกหมวดของการตรวจประเมินครั้งที่ 2 เพิ่มขึ้นจากครั้งที่ 1 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.001$) โดยมีค่ามัธยฐานเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 42.42 (IQR = 13.64) เป็น ร้อยละ 81.53 (IQR = 14.17) เมื่อพิจารณารายหมวด พบว่าหมวดที่ 2 ป้ายและอุปกรณ์ หมวดที่ 3 บุคลากร หมวดที่ 4 การควบคุมคุณภาพผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปและวัตถุดิบ และหมวดที่ 5 การให้บริการ มีคะแนนเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.001$) ซึ่งก่อนการดำเนินการวิจัย ไม่พบสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่ผ่านเกณฑ์มาตรฐาน แต่หลังกระบวนการพัฒนา พบว่าสถานที่ขายจำนวน 9 แห่ง จากทั้งหมด 34 แห่ง (ร้อยละ 26.50) ผ่านเกณฑ์การตรวจประเมินที่กำหนด ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงประสิทธิผลของกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่เน้นการมีส่วนร่วมของผู้ประกอบการและพนักงานเจ้าหน้าที่ ในการพัฒนาสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติผลิตภัณฑ์สมุนไพร พ.ศ. 2562

เมื่อพิจารณาในรายละเอียด พบว่าคะแนนของผลการตรวจประเมินเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในเกือบทุกหมวด ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของปรกช โกมุตกลาง⁹ ที่พบว่าผลการพัฒนาร้านยาทำให้มีคะแนนเฉลี่ยในแต่ละหมวดเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษารังนี้แตกต่างจากการศึกษาของอุสาห์ จันทรวิจิตร¹⁰ ที่ศึกษารูปแบบการพัฒนายกระดับมาตรฐานวิธปฏิบัติเภสัชกรรมชุมชน (GPP) ในสถานที่ขายยาแผนปัจจุบัน จังหวัดสิงห์บุรี และพบว่าหมวดที่มีการพัฒนาได้ดีที่สุดคือหมวดสถานที่ และบุคลากร ซึ่งอาจมีสาเหตุจากลักษณะเฉพาะของผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่มีทั้งผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปและวัตถุดิบสมุนไพร ซึ่งต้องเก็บรักษาในสภาวะอุณหภูมิและความชื้นที่เหมาะสม ทั้งนี้เนื่องจากจังหวัดสุราษฎร์ธานีเป็นพื้นที่ทางภาคใต้ที่มีฝนตกชุก จึงมีโอกาที่ชื้นส่วนของสมุนไพรจะเกิดเชื้อราได้ง่ายในขณะเดียวกันชื้นส่วนของสมุนไพรที่เป็นแก่นไม้มีความหนักและมีขนาดใหญ่ จึงต้องขนส่งมาในบรรจุภัณฑ์ที่เป็นกระสอบ และผู้ประกอบการมักวางบนพื้นโดยตรง ในส่วนของหมวดที่ 3 บุคลากร ผู้มีหน้าที่ปฏิบัติการส่วนใหญ่ ยังไม่ผ่านการอบรมหลักสูตรที่สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยาคำหนด ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญที่ทำให้สถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรไม่ผ่านเกณฑ์ ในขณะที่การศึกษาของอุสาห์ จันทรวิจิตร¹⁰ ผลิตภัณฑ์ในร้านขายยาแผนปัจจุบันเป็นผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปทั้งหมด สามารถจัดวางให้เป็นสัดส่วนได้ง่าย และบุคลากรผู้ปฏิบัติงานไม่มีกฎหมายกำหนดให้ต้องผ่านการอบรมเพิ่มเติม

ในส่วน of ความรู้เกี่ยวกับกฎหมายสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรของผู้ประกอบการ และพนักงานเจ้าหน้าที่ พบว่าเมื่อเปรียบเทียบคะแนนของความรู้หลังการเข้าร่วมวิจัยเชิงปฏิบัติการ กลุ่มตัวอย่าง

มีความรู้สูงขึ้นก่อนการประชุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.001$) แสดงให้เห็นว่ากระบวนการให้ความรู้และประชุมเชิงปฏิบัติการมีประสิทธิภาพในการเพิ่มพูนความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับกฎหมายสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรของผู้เข้าร่วม ปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้การประชุมเกิดประสิทธิผล คือ การใช้สื่อการสอนที่เข้าใจง่าย เช่น ภาพถ่ายสถานที่ขายจากการตรวจจริง การอธิบายข้อกำหนดด้วยภาษาที่ไม่ซับซ้อน และการเปิดโอกาสให้ซักถามแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกัน ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้เชิงปฏิบัติที่สามารถนำไปใช้ได้จริง ผลดังกล่าวสอดคล้องกับ ทฤษฎีสมรรถนะแห่งตนของ Bandura¹¹ ซึ่งระบุว่าความมั่นใจในการปฏิบัติงานของบุคคลขึ้นอยู่กับระดับความรู้และประสบการณ์ เมื่อได้รับการเสริมสร้างความรู้ที่เพียงพอ ย่อมเพิ่มศักยภาพและความมั่นใจในการปฏิบัติงานตามข้อกำหนดได้อย่างถูกต้อง นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับ ทฤษฎีการเรียนรู้ของ Bloom¹² ที่อธิบายว่าการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพควรพัฒนาเป็นลำดับขั้นจาก “การจดจำ” → “การเข้าใจ” → “การประยุกต์ใช้” ซึ่งการวิจัยในครั้งนี้ช่วยให้ผู้เข้าร่วมสามารถยกระดับจากการจดจำข้อกำหนดไปสู่การประยุกต์ใช้ในการตรวจประเมินสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรได้จริง ผลการวิจัยนี้ยังสอดคล้องกับการศึกษาของ พงษ์ณวัฒน์ สมบัติภูธร และคณะ¹³ ที่พบว่าการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาศักยภาพร้านขายยา ข.ย.2 ในจังหวัดชลบุรี ช่วยเพิ่มความรู้และทัศนคติของผู้ประกอบการได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

โดยสรุป การศึกษาครั้งนี้ได้สร้างเครื่องมือที่ช่วยในการพัฒนาสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพร คือแบบบันทึกการตรวจสถานที่ซึ่งสร้างขึ้นร่วมกันระหว่างผู้ประกอบการและพนักงานเจ้าหน้าที่ ตามข้อกำหนดเป็นการเตรียมความพร้อมให้กับผู้ประกอบการ โดยเฉพาะผู้ประกอบการขายยาแผนโบราณเดิม ก่อนที่จะเปลี่ยนมาเป็นผลิตภัณฑ์สมุนไพร ในการพัฒนาสถานที่ให้เป็นไปตามประกาศกระทรวงสาธารณสุขเรื่องหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขเกี่ยวกับการนำเข้าและขายผลิตภัณฑ์สมุนไพร พ.ศ. 2566 ซึ่งมีผลบังคับใช้ในวันที่ 21 พฤษภาคม พ.ศ. 2569 และผลการศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรโดยใช้กระบวนการประชุมเชิงปฏิบัติการร่วมกับการตรวจติดตาม สามารถยกระดับมาตรฐานการดำเนินงานของสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรให้เป็นไปตามกฎหมายได้จริง อย่างไรก็ตาม ปัญหาเชิงโครงสร้างด้านสถานที่และบุคลากร ยังคงต้องได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการจัดการสภาพแวดล้อมการเก็บรักษาสมุนไพรให้เหมาะสมกับภูมิอากาศในพื้นที่ และการส่งเสริมให้ผู้ปฏิบัติการผ่านการอบรมตามหลักสูตรของสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา เช่นเดียวกันนี้ กระบวนการประชุมเชิงปฏิบัติการยังสามารถพัฒนาความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกฎหมายสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรให้แก่ผู้ประกอบการและพนักงานเจ้าหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมในการดำเนินงานตามกฎหมายอย่างถูกต้องและยั่งยืนในอนาคต

ข้อเสนอแนะ

1. ควรจัดทำสื่อนำเสนอข้อมูลกฎหมาย ข่าวสาร และแนวทางปฏิบัติที่เป็นปัจจุบันในรูปแบบที่เข้าใจง่ายประกอบด้วยตัวอย่างภาพประกอบ คลิปวิดีโอสั้นและคำถามที่พบบ่อยเพื่อให้ผู้ประกอบการและ

พนักงานเจ้าหน้าที่ที่สามารถศึกษาและนำไปปฏิบัติได้ด้วยตนเอง ในช่องทางที่เข้าถึงง่ายเช่น เว็บไซต์หรือ LINE Official Account

2. ควรมีการติดตามผลการปรับปรุงมาตรฐานสถานที่ขายหลังการวิจัยในระยะยาว (เช่น 1-2 ปี) เพื่อประเมินความยั่งยืนของผลการพัฒนาและให้คำแนะนำเพิ่มเติมตามข้อบกพร่องที่ตรวจพบ รวมทั้งกระตุ้นให้สถานที่ขายที่ยังไม่ผ่านเกณฑ์มาตรฐานปรับปรุงสถานที่ให้ผ่านเกณฑ์เพิ่มมากขึ้น

3. จัดอบรมหลักสูตรสำหรับผู้มีหน้าที่ปฏิบัติการในระดับจังหวัด

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยต่อไป

1. ควรมีการศึกษาวิจัยในลักษณะเดียวกันในจังหวัดอื่นที่มีบริบทแตกต่างกัน เช่น พื้นที่เมืองและชนบท ภูมิอากาศที่แตกต่างกัน เพื่อเปรียบเทียบประสิทธิผลของรูปแบบการพัฒนาและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จในแต่ละบริบท รวมทั้งเพื่อพัฒนารูปแบบที่สามารถปรับใช้ได้กับหลากหลายพื้นที่

2. ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับทัศนคติและความพึงพอใจของผู้บริโภคที่ใช้บริการจากสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่ผ่านการพัฒนา เพื่อประเมินผลกระทบของการยกระดับมาตรฐานต่อความมั่นใจและความปลอดภัยของผู้บริโภค

ข้อจำกัดของการวิจัย

กลุ่มตัวอย่างในงานวิจัยนี้จำกัดอยู่เฉพาะจังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งอาจไม่สามารถสะท้อนภาพรวมของสถานที่ขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรในพื้นที่อื่นที่มีบริบททางภูมิอากาศและเศรษฐกิจแตกต่างกัน

เอกสารอ้างอิง

1. ศูนย์วิจัยกสิกรไทย. ถึงเวลาโคยเงิน SME รุกตลาดสมุนไพร [อินเทอร์เน็ต]. 2562 [เข้าถึงเมื่อ 23 กันยายน 2567]. เข้าถึงได้จาก https://www.kasikornbank.com/th/business/sme/KSMEKnowledge/article/KSMEAnalysis/Documents/Herb_Market.pdf
2. สำนักข่าว Hfocus. 5 กระทรวง ผนึกกำลังเดินหน้าเต็มสูบพัฒนาเมืองสมุนไพรกระตุ้นเศรษฐกิจไทย [อินเทอร์เน็ต]. 2567 [เข้าถึงเมื่อ 23 กันยายน 2567]. เข้าถึงได้จาก <https://www.hfocus.org/content/2024/04/30142>
3. พระราชบัญญัติผลิตภัณฑ์สมุนไพร พ.ศ. 2562. ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 136, ตอนที่ 56ก (ลงวันที่ 30 เมษายน 2562).
4. สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา กระทรวงสาธารณสุข. ตรวจสอบการอนุญาต [อินเทอร์เน็ต]. 2567 [เข้าถึงเมื่อ 23 กันยายน 2567]. เข้าถึงได้จาก https://meshlog.fda.moph.go.th/SEARCH_CENTER_HERB/MAIN/SEARCH_CENTER_MAIN.aspx
5. กระทรวงสาธารณสุข. ประกาศกระทรวงสาธารณสุข เรื่อง หลักเกณฑ์วิธีการ และเงื่อนไขเกี่ยวกับการนำเข้าและขายผลิตภัณฑ์สมุนไพร พ.ศ. 2566. ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 140, ตอนพิเศษ 297 ง (ลงวันที่ 20 พฤศจิกายน 2566).

6. กระทรวงสาธารณสุข. ประกาศคณะกรรมการผลิตภัณฑ์สมุนไพร เรื่อง กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขการแสดงป้ายและใบอนุญาตของผู้รับอนุญาตและผู้มีหน้าที่ปฏิบัติการ ตามพระราชบัญญัติผลิตภัณฑ์สมุนไพร พ.ศ. 2562 พ.ศ. 2564. ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 138, ตอนพิเศษ 239 ง (ลงวันที่ 30 กันยายน 2564).
7. กระทรวงสาธารณสุข. ประกาศสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา เรื่อง หลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขการผ่านการตรวจประเมินตามวิธีปฏิบัติทางเภสัชกรรมชุมชน. ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 133, ตอนพิเศษ 123 ง (ลงวันที่ 27 พฤศจิกายน 2559).
8. Bloom BS, Madaus GF, Hastings JT. Handbook on Formative and Summative Evaluation of Student Learning. New York: McGraw-Hill, 1971.
9. ประกข โคมุทกลาง. การพัฒนาร้านขายยาแผนปัจจุบันเฉพาะยาบรรจสำเร็จที่ไม่ใช่ยาอันตรายหรือยาควบคุมพิเศษ (ข.ย.2) สุ่มมาตรฐานตามหลักวิธีปฏิบัติทางเภสัชกรรมชุมชน (GPP) ในจังหวัดอุดรธานี. วารสารเภสัชศาสตร์อีสาน. 2566;19(4):61-74.
10. อุษาส์ จันทรวิจิตร. รูปแบบการพัฒนาระดับมาตรฐานวิธีปฏิบัติเภสัชกรรมชุมชน (GPP) ในร้านขายยาแผนปัจจุบัน จังหวัดสิงห์บุรี. โรงพยาบาลสิงห์บุรีเวชสาร. 2563;29(1):119-28.
11. Bandura A. Self-efficacy: The exercise of control. New York: Freeman & Co; 1997.
12. Bloom BS. Human characteristics and school learning. New York: McGraw-Hill; 1976.
13. พงษ์ณวัฒน์ สมบัติภูธร, ญาดา เรียมริมมะดัน, อัยภูวงศ์ พลนอก. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อพัฒนาศักยภาพร้านขายยาแผนปัจจุบันบรรจสำเร็จที่ไม่ใช่ยาอันตรายหรือหรือยาควบคุมพิเศษ ในจังหวัดชลบุรี. วารสารเภสัชกรรมไทย. 2563;15(2):347-359.